

ובקוריאנה קיימת אפוא התחושה שמגמת הנרטיב הדומיננטי ביפן משתנה בהדרגה ופונה לעבר הכתשה של מעשי הרצח והאונס שנעשו על אדמתם.⁴ דומה שלמתחות בין סין ליפן אין מקבילה באירופה, העוברת תהליכים היסטוריים של איחוד והאחדה. האם אפשר לטעון שזיכרונות המלחמה ונוראותיה הם חזקים וחרוטים עמוק יותר באסיה? אכן, זה הרושם המתקבל בכל הקשור לזיכרון ולהנצחה. שם קפא הזמן.

אמת, סין היא חברה ממושטרת, אך עדיין מפליא להיווכח עד כמה חזקים הם הרגשות העממיים מתחת לפני השטח כלפי יפן ובאילו קלות אפשר לגייס את הדור השלישי והרביעי למחות נגדה. כך, כשבוחנים את סוגיית הזיכרון והתמורות החלות בו, צצה לה מאליה ההשוואה בין חוויית הזיכרון במזרח-אסיה שקפאה על מקומה לבין זו הדינמית המתחוללת באירופה.

הדברים הבאים יעסקו בשתי סוגיות: הראשונה, העמדה ההיסטוריוגרפית הרואה במלחמת העולם השנייה ובמלחמת סין-יפן השנייה אותה מלחמה. זאת בניגוד להיסטוריוגרפיה האירופוצנטרית שרווחה עד כה; והשנייה, סוגיית הוויכוח הניטש בין סין לבין יפן על זיכרון והנצחה של המלחמה באסיה. כאן יידון גם האופן שבו זיכרון המלחמה בסין משמש כלי במאבק הפוליטי-תרבותי נגד יפן.

מלחמת סין-יפן השנייה

סין ויפן היו יריבות במשך מאות בשנים, אך העימות ביניהן בעת החדשה פרץ בכל עוצמתו במלחמה הגדולה הראשונה ביניהן שהתנהלה בין 1894 ל-1895. מלחמה זו התרחשה על רקע היחלשותה של סין במהלך המאה התשע-עשרה וחידרת המעצמות לשטחה. יפן שהלכה והתחזקה בעקבות רפורמות פנימיות (הרסטורציה של מייג'י), התעשתה והתחזקה ולמעשה הצטרפה למעגל המדינות הצרות על סין, נכנסות לשטחיה ומנצלות את אוצרותיה. המלחמה הראשונה בין שתי המדינות התרחשה על אדמת קוריאה. יפן כבשה, ומאוחר יותר אף סיפחה, את חצי האי קוריאה ולאחר מכן חדרה גם לגבולה של סין. המלחמה שהתרחשה הן בזירת היבשה והן בזירת הים הוכיחה את עליונותה הטכנולוגית של יפן ואת היותה מעצמה עולה. הסכם שימונוסקי שנכפה למעשה על סין סיים את מצב הלוחמה בין שתי המדינות והבהיר היטב את מעמדה של יפן כגורם דומיננטי במזרח אסיה.

המלחמה המכונה "מלחמת סין-יפן השנייה", שפרצה ב-18 בספטמבר 1931 ונמשכה ארבע-עשרה שנים עד כניעת יפן לבעלות הברית ב-1945, קשורה לנושא זיכרון מלחמת העולם השנייה שכן היא התנהלה גם בזמן מלחמת העולם השנייה באירופה. למעשה מדובר באותה מלחמה, אך זיכרון המלחמה והדיון ההיסטוריוגרפי פיצלו אותה לשתיים.

לקודה אחרונה זו מן הראוי להקדיש תשומת לב. תיארוך מלחמת העולם השנייה – ראשיתה וסופה – מייצג מהויות ומקפץ זיכרון קולקטיבי לדורות. יש הקובעים את ראשיתה ב-1939, עם הפלישה הגרמנית לפולין בספטמבר, ויש הטוענים ששנת 1941, (כניסתן ביוני ובדצמבר של ברית המועצות ושל ארצות הברית לקלחת המלחמה בהתאמה) היא המועד הנכון. תאריכים אלה מתעלמים מן הזירה האסיאנית. אך האם אין לבחון גם את התקופה שבין 1931 ל-1939, או נניח את התאריכים ה-18 בספטמבר 1931, כיבוש מנצ'וריה, או ה-7 ביולי 1937, עת פתחו היפנים בהתקפה עזה ורחבת היקף בסין גופא, כתאריכים הנכונים? האם לא הייתה התקופה שבין שני תאריכים אלה חלק אינטגרלי מהמלחמה? גם באשר למועד סיום המלחמה קיימת דילמה. אפשר כמובן לציין את מאי 1945, תאריך סיום המלחמה באירופה, כתאריך הנכון, אך אולי דווקא מועד כניעתה הרשמית של יפן בספטמבר אותה השנה נכון יותר? האם החודשים שבין מאי לספטמבר לא היו חלק ממלחמת העולם השנייה? לעתים נראה שבמערב חודשים אלה נשתכחו להם ובחלקי עולם שונים אינם מוזכרים כלל.

מלחמת סין-יפן השנייה ומלחמת העולם השנייה – אותה מלחמה?

אהרן שי

באפריל 2005 עסקו כלי התקשורת בעולם בהתחדשות המתחות רבת השנים שבין יפן לסין. בערים ובעיירות ברחבי סין התעמתו המונים זועמים עם כוחות המשטרה שניסו להרגיעם ולפזרם. המפגינים לא רק שרפו את דגלי יפן, הטיחו סיסמאות אנטי-יפניות קיצוניות ותקפו מסעדות שהגישו מאכלים יפניים, אלא אף ניסו לתקוף פיזית דיפלומטים יפניים.¹ קריאות לחרמת מוצרים יפניים עלו ותכפו. אכן, סינים רבים ראו צורך דחוף להוריד את מוצרי האויב היפני מן המדפים. אמצעי זה של חרם אנטי-יפני כולל הזכיר צעדים שנקטו הסינים בשנות השלושים והארבעים של המאה הקודמת.² באותה עת הייתה זו הדרך היחידה שנותרה לסינים לפגוע ביפנים החזקים מהם.

מאז שנת 1972, שעה שהיחסים הדיפלומטיים בין סין לבין יפן חודשו לאחר עשרות שנים של ניתוק, קיסר יפן ונושאי משרה בכירים התנצלו פעמים רבות על מעשי זוועה שנעשו באוכלוסיה הסינית על-ידי חיילים יפנים במהלך "מלחמת ארבע-עשרה השנים" (1931-1945) שהתנהלה בין סין ליפן. לא היו אלה התנצלויות רשמיות. התנצלויות כתובות הועברו אף לידי הקוריאנים שסבלו נוראות אף הם במהלך הכיבוש האכזרי והמשפיל של חצי-האי שלהם. ואולם, לצעדי פיוס אלה לא היו תוצאות. הסינים והקוריאנים סירבו באדיקות לשכוח ולסלוח.

בשנים האחרונות הדביקה סין ואף עקפה את ארצות הברית והייתה למדינה בעלת הסחר הגדול ביותר בהיקפו עם יפן. אכן, עד אפריל 2005 נראה היה שהיריבות ואף העוינות בין שתי ענקיות מזרח אסיה חלפו מן העולם. יתר על כן, אפשר היה לחשוב שכלכלות שתי המדינות נשזרו היטב האחת ברעותה. השתיים אף שיתפו פעולה בכל הנוגע לחשש שהדולר האמריקני יאבד מערכו. באמצעות יוזמה אסטרטגית הן אף ניסו לשכנע את צפון קוריאה לבטל את תוכניותיה לפיתוח כלי נשק גרעיניים. ולמרות זאת, ברקע נותרו סימנים להמשך קיומו של העימות בין שתי המדינות. ביקורי ראש ממשלת יפן במקדש יאסוקוני, המנציח את נשמותיהם של ארבעה עשר פושעי מלחמה, ביניהם הגנרל הידקי טוגיו, גרמו חליפות לליבוי האיבה. חזון "מזרח-אסיה החדשה", קרי שיתוף פעולה גובר בתחום הכלכלי, לא הצליח לגבור על היריבות ההיסטורית העמוקה בין הצדדים.

כך, אפוא, חדרה צוללת סינית למימיה הטריטוריאליים של יפן במשימת ביון, והכרזותיה של יפן ביחס לטייוואן, שהיו בעבר מעט מעורפלות, ציינו עתה שביטחון האי הוא עניין אסטרטגי מובהק עבור טוקיו. היה בכך משום סימן שמדיניות יפן אינה הולמת את זו של סין. למצב דברים זה נוסף הסכסוך המתמשך בעניין איי סנקאקו (או בסינית דאיו-י), הממוקמים בקצה הדרומי של שרשרת האיים היפניים.³

אחד הגורמים לליבוי הגחלים הלוחשות בין הצדדים הוא ללא ספק העימות העולה ויורד חליפות בין הצדדים בעניין ספרי הלימוד להיסטוריה המודפסים ביפן. במילים אחרות, הוויכוח על הזיכרון הוא אחד מגורמי המתחות בין שתי מעצמות כלכליות אלה במזרח אסיה. בעשרות השנים האחרונות בחנו סינים וקוריאנים כאחד בדקדקנות את ספרי הלימוד הללו. אף שפה ושם נעשו כמה תיקונים על ידי ממשלת טוקיו, שהיו אמורים לכאורה לרצותם, בשתי המדינות שחוו את הכיבוש היפני אין מרוצים כלל. יתר על כן, מתנכים, עיתונאים ומדינאים טוענים שלאחרונה הטון המלווה את תיאור מעשי הזוועה שחוללו היפנים הונמך ורוכך על מנת לרצות את השדולה הלאומנית ביפן. בסין

⁴ גישה אחרת, מזווית יפנית, גורסת שהסינים הפריזו בתיאור מעשי הזוועה של היפנים: Ikuhiko, Hata "The Nanking Atrocities", *Japan Echo*, Tokyo, August 1999, 47-60.

¹ ראו למשל: "הארץ" 10, 11, 13-14, 17-19, באפריל 2005.

² ראו למשל: Ann Trotter, *Britain and East Asia 1933-1937*, Cambridge 1975, 23.

³ ראו: *The New York Times*, March 3, 2004.

מפלגת הלייבור האנגלית, למשל, התעלמה כמעט מחדשים אלה. מיד לאחר סיום המלחמה באירופה תבעו ראשי לקיים בחירות כלליות אף שחיילי האומה עדיין נלחמו ביפנים בדרום-מזרח אסיה, ובראש ובראשונה בבורמה, במערכה שכונתה לא אחת "מלחמה הנשכחת". כה לחוטים היו הם להדיח את צירייל עד שהסתפקו בניצחון, הגדול כשלעצמו, על גרמניה הנאצית והתעלמו מן המערכה שהתנהלה במזרח.⁵

אך, כאמור, השאלה המרכזית נוגעת לשנות השלושים והארבעים גם יחד. באיזו מידה אפשר לטעון שמלחמת סין-יפן השנייה, שבה נהרגו מיליוני חיילים ואזרחים, ומלחמת העולם השנייה הן מלחמה אחת?

מבחינה היסטוריוגרפית אנו נוטים לראות את אירועי התקופה שבין 1931 ל-1939 כמעין הקדמה ל"מלחמה האמיתית". אנו בוחנים ואף מלמדים את ההתפתחויות בשנים אלה כ"שלבים" בסולם המוביל למלחמה.⁶ מפליא להיווכח שכשמונה שנות מלחמה שבכולה, עד 1945, ניספו כ-10 מיליוני קצינים, חיילים ואזרחים, שתשעה מיליארדי דולרים (במונחי 1939) הוצאו במהלכה, מלחמה שהתחוללה בה 23 מערכות רבות, 1,117 קרבות גדולים ולא פחות מ-38,931 התכתשויות,⁷ נתפסות מנקודת מבט אירופית כקדימון ל"דבר האמיתי", קרי למלחמה שהתחלה בפלישה הגרמנית לפולין. שמונה שנים אלה אינן אלא משבר נוסף כגון משבר הריין, המלחמה בחבש, סיפוחה של אוסטריה לגרמניה (ה"יאנשלוס") או מלחמת האזרחים בספרד. נשאלת השאלה האם מלחמה "אמיתית" היא מלחמה שבה נהרגים ונפצעים רק לוחמים ואזרחים לבנים?

כך, אפוא, הגישה האירופוצנטרית ולעתים היודוצנטרית גורמת לנו לשקול בדרך מוטעית את שתי החזיתות המרכזיות של המלחמה – האירופית והאסיאנית-פאסיפית. לפעמים זו, האחרונה, נשכחת לחלוטין ונחקרת ונלמדת רק לעתים רחוקות.

זו הייתה אף הגישה במהלך המלחמה עצמה ואינה רק נחלת המתבוננים במלחמה בראייה לאחור. כך, למשל, לורד לואיס מאונטבאטון, בן דודה של מלכת אנגליה וחייל בשירות פעיל במלחמת העולם השנייה, נשלח לפקד על פיקוד דרום-מזרח אסיה של בעלות הברית. כשהגיע לאזור, ערך סיור בקרב החיזות שחייליהן סבלו ממורל ירוד לאחר קרבות מרים ביפנים בגיונגלים של בורמה. כוחות אלה סבלו מתנאים קשים גם בגלל שלונדון לא גילתה לדעתם עניין רב בחזית שבה שירתו ותמיכתה בהם הייתה מזערית. החיילים מן השורה כינו את צבאם "הצבא הנשכח". כשמונטבאטון הגיע וסקר את אחת הדיוויזיות הוא פתח את דבריו ואמר: "שמעתי שאתם מכנים את עצמכם 'הצבא הנשכח', נשכחי! מה הן השטיות האלה? מי בכלל שמע עליכם?"⁸

סין ויפן: המאבק על הזיכרון

בסין קיימים היום שלושה אתרים מרכזיים שנועדו להנציח את זיכרון מלחמת סין-יפן בת ארבע-עשרה השנים שחמש שנים מהן מקבילות למה שמכונה במערב "מלחמת העולם השנייה". ביקור באתרים אלה מבחיר את ההבדל בין הזיכרון המקובל בסין לבין זה המקובל במערב ומדגיש כי תיארוך המלחמה אינו עניין טכני בלבד, אלא כולל בחובו מנטליות, מורשת, חוויה ותפיסת עולם. אתר הזיכרון הראשון הוא המוזיאון ההיסטורי המכונה ה"שמונה-עשר בתשיעי" שנמצא בעיר שניאנג, היא מוקדן בשמה המוציאוי.⁹ הוא קרוי על שם התאריך בשנת 1931 שבו התרחשה "התקרית

המנצורית" שבמהלכה השתלטו היפנים על צומת חשוב בחבל הצפוני של סין וממנו הרחיבו את השפעתם על מנצוריה כולה. המוזיאון בנוי כלוח שנה שבור. הוא נתחך בשנת 1991 לציון 60 שנה לתקרית ההיסטורית. בשנת 1999 הורחב המוזיאון והוא כולל היום שמונה אולמות תצוגה שנועדו לנטוע בקרב קהל המבקרים "פטריוטיזם" ומחויבות ל"הגנה לאומית". אכן, מערכות נגד היפנים היו תמיד סדן שעליו חושלו תחושות לאומיות גאות. התנועה הקומוניסטית וכמובן הרפובליקה העממית של סין עצמה נבנו על מיתוס המאבק האנטי-יפני ועל מלחמת הגרילה נגד הפולש.

אתר הזיכרון השני ממוקם דרומית לחרבין בחבל חילונגגיאנג שבצפון סין.¹⁰ זהו למעשה המטה לשעבר של יחידה 731, יחידה שהיפנים הקימו בשנת 1936 ועסקה בגידול תרביות של חיידקי מחלות שונות כגון, מחלת הטיפוס, אנתרקס, כולירה ומחלות מעיים קשות. מטה היחידה היה אחראי להפצת החיידקים ברחבי סין. כמו כן פיתחה היחידה חומרים בקטריוולוגיים לשימוש מלחמתי. במקום אף נערכו ניסיונות רפואיים בבני אדם חיים.

ערב נסיגתם מחבל זה באוגוסט 1945 ניסו היפנים להעלים עובדות מרשיעות והרסו בחופזה חלק מן המתקנים והבניינים. לאחרונה שוקמו כמה מבני היחידה ועל שטח המתחנה נבנה אתר זיכרון ייחודי. מקצת מחורבות הבניינים והמתקנים נחשפו ונבחנו על ידי מומחים. האתר מושך היום אלפי מבקרים. בשנת 2002, לאחר שהוגשה תביעה ייצוגית על ידי 180 סינים שנפגעו מפעולות היפנים, תביעה שנדחתה מסיבות משפטיות-טכניות, קיבל בית משפט יפני את הטענה העקרונית בדבר ניסויים בלתי אנושיים שביצעה יחידת 731. למעשה, כמה עדים יפנים הודו במהלך המשפט כי לקחו חלק בפעילות היחידה בראשית שנות הארבעים של המאה הקודמת.

באפריל 2005 החליטה ממשלת סין לפנות לאונסק"ו על מנת שהאירגון, האמון על הגנה ושימור מקומות בעלי חשיבות היסטורית בעולם, יצהיר על חורבות מטה יחידה 731 אתר הראוי לשימור. בכך הבהירו הסינים באופן חד-משמעי כי האתר הוא ייחודי בדומה לעיר האסורה, לארמון הקיץ, למקדש השמיים ולחומה הגדולה שכבר זכו להכרה המבוקשת.

היוזמה באה בשעה שיחסי סין-יפן הגיעו לשפל המדרגה בעטיים של ספרי לימוד הונתבים ביפן, ספרים שלפי טענת השלטונות הסיניים מנסים להעלים את מעשי הזוועה שביצעו היפנים באוכלוסייה הסינית במהלך מלחמת העולם.

חוקר סיני מהאקדמיה למדעים בחרבין טען כי החלטת אונסק"ו לשמר אתרים כמו אושוויץ ואנדרטת השלום בהירושימה, צריכה לשמש תקדים לשימור אתר יחידת 731. שרידי מחנה היחידה יוכלו לשמש תזכורת למעשים הנפשעים שחוללו היפנים בסין.

האתר השלישי שיש להזכירו בהקשר זה הוא אתר ההנצחה הממוקם ליד נגיינג בגיאנגדונגמן (שער הגדה המזרחית של נהר היאנגצה).¹¹ אתר זה, שיש הרואים בו מעין "יד ושם" סיני, נבנה בשנות השמונים של המאה הקודמת והוא נועד לצייץ את מה שמכונה "האונס והטבח של נגיינג". בדצמבר 1937 נפלה העיר לידי הצבא היפני הקיסרי והחיילים היפנים החלו לטבוח באוכלוסייה הסינית באורגיה של רצח ואונס שנמשכה שישה שבועות! על פי כמה דיווחים של ארגוני סעד שסייעו בקבורת המתים, נשחטו כ-300,000 איש, גברים, נשים ותינוקות ובהם אזרחים ושבויי מלחמה. כמו כן דווחו כ-20,000 מעשי אונס. המספרים האלה אינם כוללים את הנשים שנתפסו ונשלחו למחנות צבא על מנת לשמש שפחות מין.

אתר ההנצחה ממוקם באחד המקומות שבהם נחשפו אין ספור עצמות אדם, עצמות הנרצחים בטבח. זהו אחד מגלי העצמות שהתגלו בסביבות נגיינג ובמקומות אחרים שנכבשו על ידי היפנים. הרעיון היה להקים אתר זיכרון שיהיה עדות-נגד לטענות אותם פוליטיקאים וכותבים יפנים המכחישים את עצם אירוע הטבח. גם בפרקים שבהם ספרי הלימוד היפניים מזכירים את האירוע, הוא מוצג כאירוע חסר חשיבות בהיקפו. יפני אחד בשם האטה איקוהיקו, לדוגמה, פירסם מאמר שבו הוא ניסה להוכיח שלא הייתה כל אפשרות ש-300,000 סינים נרצחו בנגיינג. מספר זה לדעתו

⁵ Paul Addison, *The Road to 1945*, London 1977, 257-261.

⁶ ניתן לראות גישה זו בכמה ספרים הנחשבים ל"קלאסיים" העוסקים בשורשי המלחמה, למשל, אצל דיוויד תומסון, *אירופה מאז נפילת האון*, תל-אביב 1984, כרך ב', 695-696, וכן אצל Alan J.P. Taylor, *English History: 1914-1945*, Oxford 1970, 456-457.

⁷ Cheng Ming-kai and Hsu Long-hsueh (eds.), *History of the Sino-Japanese War 1937-1945*, Taipei 1971, 155.

⁸ עוד על המלחמה בבורמה ראו: Raymond Callahan, *Burma 1942-1945*, London 1978.

⁹ ראו קטלוג המוזיאון באנגלית ובסינית, שניאנג, סין 1999.

אינו הגיוני ואין לקבלו.¹² לדעתו מדובר פשוט בסמל ומטפורה פוליטית. כוונת הסינים בציון מספר זה אינה אלא להראות שמבחינת מספר הקורבנות שילמה סין מחיר גבוה מזה ששילמה יפן בהפצצות האטום על הירושימה ונגסקי שבהן נספו יחדיו כ-210,000 איש ואישה.

מובן מאליו שישנם בקרב היפנים גם כאלה המודים שאכן הצבא היפני ביצע את הטבח. כך, למשל, לפני כעשור וחצי הודה בפומבי יפני בן שבעים ושבע בשם שירו אָזוקה שהוא עצמו השתתף בטבח ואף ערף את ראשיהם של שלושה אזרחים סינים.¹³ ידוע כי עובדי הצלב האדום צילמו בחשאי יפנים בשעת ביצוע פעולות הזוועה. סרטים ותצלומים המצויים במוזיאון האימפריאלי של המלחמה בלונדון תומכים בדיווחיו המזעזעים של אזומה. נרדף על ידי זיכרונותיו, סיפר אזומה לעיתונאים שהוא אינו יכול להבין כיצד אנשים כמוהו, אבות ובנים אוהבים בביתם, נהפכו למפלצות בזמן המלחמה. ואולי, תהה, הסיבה לכך הייתה שהיפנים ראו בסינים אובייקטים ולא בני אנוש. "קראנו לסינים קולו, כלומר 'אבנים קטנות', בזנו להם", הדגיש. גילוי הלב של אזומה גרם לעוינות כלפיו ביפן שבה ביקרו ותקפו אותו. אכן, עבור רוב היפנים העבר הוא פלנטה רחוקה שאין לבקר בה. כאמור, בשונה מגרמניה, ממשלת יפן מעולם לא התנצלה רשמית על מעלליה במהלך המלחמה.

היבט ייחודי-ישראלי בלתי מוכר הנוגע לזיכרונות בהקשר האסיאני, עולה מביקור במפגשיה של קבוצה קטנה בארץ. חבריה, דוברי הולנדית, טבלו מידי היפנים במהלך המלחמה בעת שחיו באיי הודו המזרחיים ההולנדיים, אינדונזיה של היום. כמה מהם עונו ונאנסו על ידי חיילים יפנים. בשנת 1989 ניסתה לשווא אחת ממנהיגות הקבוצה למנוע את שיגורו של הנשיא חיים הרצוג כנציג העם היהודי ומדינת ישראל ליפן על מנת להשתתף בתלווייתו של הקיסר הירוהיטו.¹⁴ היא טענה שבימי החולדת של הקיסר נאלצו היא ועמיתה לכרוע ברך שעות ארוכות במחנה ריכוז ליד גיאקרטה כשפניהם מזרחה, אל עבר מקום משכנו של הקיסר. בהזדמנויות מעין אלה הוטלו עונשים והוקראו הוראות והצהרות מטעם מפקד המחנה. כמו כן, היא ביקרה את ממשלת ישראל על כי טרם קבעה את עמדתה כלפי פשעי המלחמה של היפנים. "בניגוד למדיניות כלפי גרמניה המוגדרת היטב, החלטת הממשלה [ביחס להלוויית הקיסר] מורה על התכחשות לפשעיה של יפן כלפי האוכלוסייה היהודית והלא-יהודית במזרח הרחוק במהלך מלחמת העולם השנייה!"

כאשר משווים אפוא בין מלחמת העולם השנייה מנקודת מבט אירופוצנטרית, לבין המלחמה הסינית-יפנית השנייה מזווית מרח-אסיאנית, אפשר לטעון ששתי המלחמות אינן נתפסות כאותה מלחמה. שני הנרטיבים ההיסטוריים במידה רבה מנותקים זה מזה. עבור הרוב הגדול במערב המונח "מלחמת עולם" מצוין יותר מכול טראומה איומה שהשפיעה על דורות, טראומה שהמוקד שלה הוא אירופה. ואילו עבור אנשי אסיה, מה שארע ביבשת שלהם יש לו השלכות ייחודיות לאזורם הן מבחינת הזיכרון הקולקטיבי והן מבחינת גיבושו ומימושו של הרעיון הלאומי. רק חוקרים ומלומדים מעטים הצליחו לשלב בין שני נרטיבי הזיכרון, האירופי והאסיאני. דומה שאקירה אירייה הוא אחד מהם.¹⁵ אירייה מציע קריאה מחודשת של ההיסטוריה הבינלאומית המודרנית מבעד לפריזמה של אינטראקציות בינלאומיות. על פי גישה זו, מעבר לעיון בפוליטיקה, במלחמה ובדיפלומטיה, יש לנתח ולהבין גופים בינלאומיים ואת השפעתם על הזירה הבינלאומית. כך יש לראות את מלחמת העולם השנייה תופעה גלובלית מורכבת ולא שרשרת אירועים אזוריים בלבד. יש בכך העצמה כוללת ומקיפה של הבנת תהליכים היסטוריים החורגת מן העיון בהיסטוריה הדיפלומטית הקלאסית.

¹² Hata Ikuhiko, "The Nanking Atrocities", *Japan Echo*, August 1999, 47-60.

¹³ *Evening Standard*, October 10, 1989.

¹⁴ שיחות עם שושנה לרר וראיון ב"מעריב" בינואר, 1989.

¹⁵ Akira Iriya, *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*, California 2004.